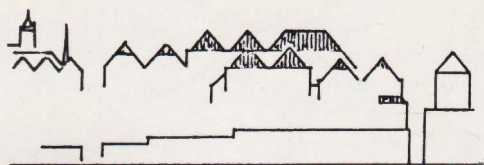
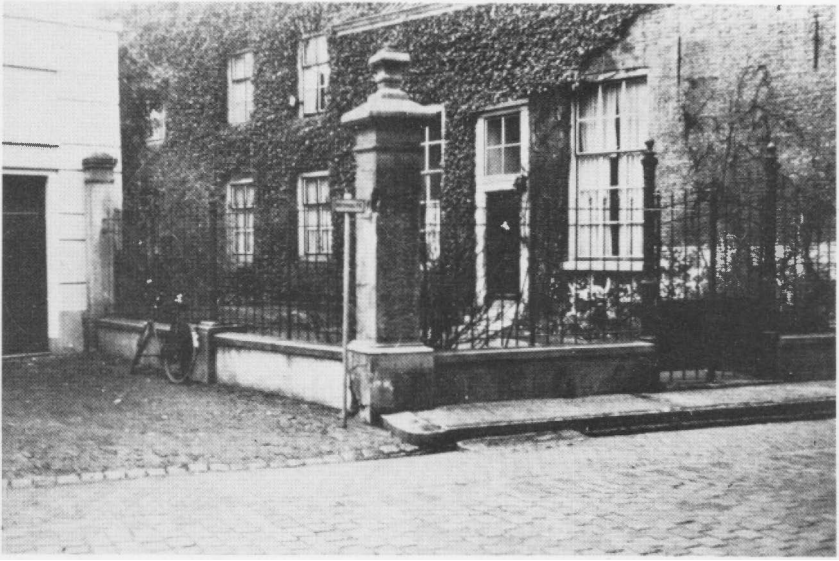

**Vijf en een halve eeuw
zorg voor bejaarden
in Gorinchem**

**Vijf en een halve eeuw
zorg voor bejaarden
in Gorinchem**

door A.J. Busch
archivaris van Gorinchem

Gorinchem, 1992

VOORWOORD

Volgens de geschiedenisschrijvers stichtte Steyndeld, huisvrouw van Merten Schoutjens, op 5 augustus 1442 het Manhuis in de Molenstraat. Dat is dus inmiddels 550 jaar geleden.

Nu, in 1992, bestaat Huize Steijndeld nog steeds, zij het dat de verzorging niet langer is voorbehouden aan mannen. Sinds 1986 worden in Huize Steijndeld ook vrouwen toegelaten.

Huize Steijndeld is verreweg het oudste verzorgingshuis in Gorinchem. Het behoort ongetwijfeld ook tot de oudste instellingen op dit gebied in Nederland. Aan het vijfhonderdjarig bestaan kon om begrijpelijke redenen geen aandacht geschonken worden. Daarom wordt het 550-jarig bestaan aangegrepen om het huis wat extra te belichten.

Het is niet ongebruikelijk om ter gelegenheid van een jubileum eens om te kijken naar de achterliggende periode. Het bestuur van de Stichting Huize Steijndeld heeft die terugblik echter niet beperkt willen houden tot de eigen geschiedenis. Over het verleden van Huize Steijndeld is immers nog niet zo lang geleden - dat was ter gelegenheid van het samengaan met de Stichting De Torenflat in de Stichting Huize Steijndeld - gepubliceerd.

De verzorging van ouderen is in de tweede helft van deze eeuw ingrijpend veranderd. In de decennia rond de eeuwwisseling zijn in verband met de vergrijzing van de bevolking opnieuw forse wijzigingen te verwachten. Gelet op het gemak, waarmee men aanneemt, dat de norm van vandaag ook in het verleden gold en voor de toekomst alleen maar beter kan worden, leek het het bestuur van de Stichting Huize Steijndeld een goed idee om dit jubileum in een ruimer kader te plaatsen en de geschiedenis van de gehele bejaardenzorg in Gorinchem te laten optekenen.

De heer A.J. Busch, archivaris der gemeente Gorinchem, heeft zich desgevraagd bereid verklaard naar dit onderwerp onderzoek te verrichten in de gemeentelijke archieven en van zijn bevindingen verslag te doen in deze jubileum-uitgave. Het werk heeft niet de bedoeling uitputtend te zijn. Wel is beoogd een indruk te geven in de wijze waarop de laatste vijf en een halve eeuw in Gorinchem bejaarde inwoners werden verzorgd. In die opzet is de heer Busch uitstekend geslaagd.

Huize Steijndeld is niet alleen het oudste verzorgingshuis in Gorinchem, het is sedert de fusie in 1986 qua beddental ook het grootste tehuis in Gorinchem. Het gebouw, dat begin 1986 betrokken werd, staat aan de Kortendijk op één van de oudste en mooiste plaatsen van de stad.

Moge de Stichting Huize Steijndeld nog een lange en goede toekomst voor de boeg hebben en mogen daar nog vele bejaarden van genieten!

A.J. Meijer, voorzitter.

Vijf en een halve eeuw zorg voor bejaarden in Gorinchem

De Moeder zal dagelyks behoorlyke kost, naar gelegenheid des tyds, opdissen, en zorge dragen, dat de spyze smakelyk toebereidt en naar behoren opgedaan werde: zullende zich de Oude Mannen daarmede te vreden moeten houden, zonder morren of bedillen; veelminder zullen zy de Moeder daarover smadelyk behandelen, veragtyk daarvan spreken, of elkander tot ongenoegen opruijen: zullen ook geen brood, of andere spyze, van de tafel mogen wegnemen; die hiertegen misdoet, zal, naar bevind van zaken, gecorrigeert worden. (1)

De kans op het bereiken van een hoge leeftijd was in voorbije eeuwen gering. Desondanks waren er in de middeleeuwen net zo goed zeventig- en tachtigjarigen als nu het geval is. Zelfs waren er wel mensen van negentig, maar die behoorden tot de uitzonderingen. In het algemeen gesproken was men vroeger veel eerder "oud" dan tegenwoordig het geval is. Op 60- à 65-jarige leeftijd was men afgeleefd: oud en der dagen zat. Nu ligt dat anders, doordat men veel langer gezond en vitaal is.

Met het klimmen der jaren nam ook in het verleden de geestelijke en lichamelijke aftakeling toe. Als de naaste familie zich niet het lot aantrok van de bejaarde mensen met de kwalen van de oude dag, dan zag het er slecht voor hen uit. In het gunstigste geval ontfermde een of andere liefdadige instelling zich over hen. Bij de overheid kon men voor hulp niet terecht.

De zorg voor bejaarden in Gorinchem heeft een lange traditie. Al een halve eeuw voor Columbus' ontdekking van Amerika was er een instelling voor de opvang van bejaarde mannen. Volgens de geschiedschrijver Kemp, die vele historische feiten van Gorinchem boekstaaft, vond op 5 augustus 1442 de fundatie plaats van een tehuis voor oude mannen. De volgende passage getuigt daarvan:

Den 5 van Oogst-maant 1442 heeft Steyndeld Merten Schoutjens wijf, gegeven een huys in de Molenstraat daar 't Man-huys afgemaakt is, mits soo d'inwoonders vandien d'orden niet en hielden, dat men se uytstooten sou. (2)

Nadere bijzonderheden omtrent de stichteress ontbreken. Slechts is bekend dat zij luisterde naar de naam Steyndeld en was getrouwd met een zekere Maarten Schouten. Steyndeld moet een sociaal bewogen vrouw zijn geweest, begaan met het onbestemde lot van de bejaarde mannelijke inwoners van Gorinchem. De achtergronden van haar menslievende daad zijn niet bekend. Mogelijk valt te denken aan een goede plaats in het hiernamaals, maar zekerheid daaromtrent bestaat er niet.

Aan haar initiatief danken heel wat mannen een onbezorgde oude dag na een hard leven van ploeteren en zwoegen voor het dagelijks brood. Hoeveel het er in de loop van de vijf en een halve eeuw van het bestaan van het tehuis zijn geweest, valt niet te zeggen. Pas sedert het midden van de 16e eeuw zijn gegevens bewaard gebleven. Van voor die tijd is slechts de tekst van een reglement bekend, waaraan de opgenomen mannen zich moesten houden op straffe van wegzending. Volgens de regels moesten ze een deel van de dag biddend doorbrengen, o.a. voor de weldoeners van het tehuis.

Het Oude-Mannenhuis of Manhuis had een capaciteit van twaalf à vijftien mannen. De opneming was aanvankelijk gratis, wat mogelijk was door de vele schenkingen van bemiddelde stadgenoten. Later deed het systeem van inkoop zijn intrede. Bij opneming in het tehuis moest dan een bepaald bedrag worden betaald. De vaststelling van de hoogte was een zaak van het stadsbestuur, dat ook besliste wie werd opgenomen.

Was er voor bevoorrechte mannen op leeftijd een tehuis in Gorinchem, voor bejaarde inwonsters bestond een dergelijke instelling niet. Wel konden ongehuwde vrouwen en weduwen zich uit het wereldse leven terugtrekken in het Bagijnhof, zonder zich te binden aan de regels van een kloosterorde. Het Bagijnhof was gesticht aan het eind van de 14e eeuw en was te vinden aan de Haarstraat.

Na de religieuze omwenteling van 1572 was het Bagijnhof niet meer als zodanig in gebruik. De kerk bij het Bagijnhof kreeg de bestemming van Gasthuis en de voormalige woning van de pater werd in 1606 benut als Oude-Vrouwenhuis. Er was plaats voor achttien vrouwen. Net als bij het Oude-Mannenhuis bepaalde het stadsbestuur welke vrouwen mochten worden opgenomen. Krachtens een oud voorrecht werden twee plaatsen uitgegeven door de nakomelingen van enige weldoeners van het eerste uur. De protestantse godsdienst van de kandidaten was een voorwaarde voor opname. Het Oude-Vrouwenhuis kreeg eveneens schenkingen en bezat landerijen in Kedichem. Daardoor was het mogelijk het tehuis in stand te houden. De opgenomen vrouwen kregen zelfs een bescheiden toelage. Het werd bestuurd door een college van regenten, waarvan de benoeming was voorbehouden aan de vroedschap. Dat was ook het geval bij het Oude-Mannenhuis, dat eveneens uitsluitend hervormden opnam. De overheid hield toezicht op het financieel beheer, want de jaarrekeningen van de beide instellingen moesten door de vroedschap worden goedgekeurd. De liefdadige instellingen werden doorgaans aangeduid als "godshuizen".

Hooguit vijftien bejaarde mannen en achttien à twintig vrouwen konden hun laatste jaren slijten in de twee godshuizen. Er waren echter nog veel meer

oude mensen die verzorging nodig hadden. Zij kwamen veelal ten laste van de Diaconie van de hervormde gemeente. Omdat de nood onder de armlastigen hoog was, richtten diakenen in 1753 een tehuis op voor de opvang van de bestedelingen, waaronder ouden van dagen en kinderen. Het Diaconie-Armhuis stond aan de noordzijde van de Westwagenstraat. Diakenen bepaalden wie werden opgenomen. Het verblijf was er gratis. De gelden voor de exploitatie kwamen voornamelijk uit collectes en legaten.

Ten tijde van de Franse bezetting - in 1806 - wenste het departementaal bestuur van Holland informatie over de godshuizen. Aan het antwoord van de secretaris zijn de volgende regels ontleend:

Het Oude-Mannenhuis pleegde voormaals te bevatten twaalf oude mannen, doch dit getal is allengskens wegens den bekrompen staat der finantiën van dit huis tot op negen verminderd; de daarin aangenomen personen, doorgaands afgesloofde grijsaards, worden er gratis onderhouden en van het nodige, uitgezondert alleen klederen, voorzien; bij hunne intrede in hetzelfde zijn zij verplicht ten hunnen gebruike mede te brengen een bed, eenig linden en gereedschap, 'twelk bij hun overlijden aan het huis vervalt. (3)

Volgens het reglement voor het bestuur der stad Gorinchem moesten burgemeester en wethouders elke drie maanden de godshuizen inspecteren. Hun eerste visitatierapport van 1824 bevat enige informatie over de tehuizen, zoals uit het volgende blijkt:

Het Oude-Vrouwenhuis

In hetzelfde vond ik een getal van twaalf oude vrouwen, allen op eene wijze gehuisvest, niet enkel voor de noodwendigheden des levens voldoende, maar gemakken en aangenaamheden aanbiedende die dit gesticht tot een begeerlijk verblijf voor de welgezeten standen der maatschappij verheffen; en heeren vaders en regenten hebben mij hun voornemen medegedeeld, om een der vertrekken, alwaar vier vrouwen zijn gehuisvest, en 'twelk op dit oogenblik minder lucht en aangenaam is, door eene eenvoudige verandering geheel aan de overige gelijk te doen worden: een plan dat mij toegeschenen is allen lof te verdienen. Ook ben ik door hunedelen opmerkzaam gemaakt op het ongemak dat het gesticht ondervindt door deszelfs onmiddelijke nabuurschap met de nieuwe kazern, zijnde de tuin des gestichts slechts door eene zeer lage muur van de open plaats dier kazern afgescheiden, zoodat vaders en regenten zouden wenschen, dat daarin voor gemeene kosten werd voorzien.

Het Oude-Mannenhuis

In hetzelfde bevinden zich thans een getal van acht gealimenteerden, elk in een afzonderlijk vertrekje, van het noodwendige voorzien, gehuisvest. Vroeger was dit getal op tien bepaald, doch de teruggang van de finantiën dezès gestichts in

het tijdvak des Franschen bestuurs, heeft aanleiding gegeven tot suppressie van twee plaatsen. Het is echter te hopen, dat de tegenwoordige vooruitgang der geldmiddelen in tijd en wijle zal gedogen, om het aantal gealimenteerden weder op den ouden voet te brengen, waartoe de ruimte in het lokaal voorhanden is, in welk zelf twaalf personen, naar het getal der vertrekken gerekend, zouden kunnen gehuisvest worden, Behoorlijke orde en zindelijkheid hebben wij hier aangetroffen en het gebouw in goeden staat onderhouden gevonden. Deszelfs verdeeling en inrigting laat echter veel te wenschen overig, doch de finantiën van het gesticht laten niet toe vooralsnog aan zulk eene kostbare onderneming te denken.

Heeren vaders en regenten, ijverig bedacht op alles wat ter verbetering der instelling aan hunne zorg toevertrouwd dienen kan, hebben ons opmerkzaam gemaakt op de noodzakelijkheid van eenen mannelijken bediende, vooral bij ziekte van de gealimenteerden en te kennen gegeven, daaromtrent eerlang eene voordragt te zullen doen.

Het Diakenie-Armenhuis der Nederduitsche Hervormde gemeente

In hetzelfde bevinden zich thans vier meisjes en negen jongens uit het Weeshuis, benevens zestien oude vrouwen, elf oude mannen, dertien meisjes en zeven jongens van de Diakenie, te zamen zestig personen, die zich op het oogenblik onzer inspectie aan het middagmaal bevonden, zoodat wij ons konden overtuigen, dat deze gealimenteerden van genoegzaam en gezond voedsel voorzien worden. Het gesticht voorts geheel geïnspecteerd hebbende, kunnen wij met genoegen aan U edelachtbaren rapporteren, dat orde, zindelijkheid en genoegzame middelen van huisvesting en verzorging dit gesticht volkomen doen beantwoorden aan deszelfs bestemming; gelijk het ons ook gebleken is dat het bestuur deszelfs op den duur zich bevlijtigt om de geheele inrigting langzamerhand te verbeteren: mogende wij onder die verbeteringen niet vergeten in de eerste plaats te noemen de vergrooting der stads-armenschool, met het gesticht verbonden, die in het afgelopen jaar onder krachtdadige medewerking en ondersteuning van het stadsbestuur heeft plaatsgehad.

Diakenen hebben ons voorts geleid naar dat gedeelte van het gebouw, waarvoor de gevel staat, die reeds voor twee jaren op de lijst der gebouwen is voorgekomen in gevaar van instorting verkerende, doch toenmaals niet afgekeurd uit hoofde van ontoereikendheid der fondsen van het gesticht. Daardoor hebben wij ons volkomen overtuigd van de noodzakelijkheid eener voorziening ten deze, om welke te bekostigen diakenen het plan eener vrijwillige inschrijving op het oog hebben en hun gesticht aan de zorg van het stedelijk bestuur ernstig aanbevolen hebben. (4)

Op grond van de Gemeentewet van 1851 moest jaarlijks aan de gemeenteraad verslag worden uitgebracht over de toestand der godshuizen en gestichten van weldadigheid in de gemeente. Blijkens het verslag van burgemeester A. Boxman genoten eind 1853 een 22-tal mannen en 37 vrouwen verzorging in een der tehuizen, in totaal 59 personen op een bevolking van ongeveer 8600

inwoners. De instellingen werden beheerd overeenkomstig verouderde reglementen: het Oude-Mannenhuis had er een van 1781 en dat van het Oude-Vrouwenhuis dateerde van 1759. Het laatstgenoemde reglement schreef zelfs voor waaruit de maaltijd moest bestaan, terwijl het andere de tekst bevatte van de gebeden voor 's morgens, 's avonds en bij het eten.

Beide tehuizen kregen nu een vrijwel gelijklopend reglement. Voor het eerst werd de doelstelling onder woorden gebracht: "De bestemming van dit gesticht blijft in allen deele op den bestaanden voet, zijnde voornamelijk tot voorkoming van armoede en voorts verzorging van eenen gerusten ouden dag aan bejaarde mannen (vrouwen)". Op te nemen mannen moesten de ouderdom van 50 jaar hebben bereikt; voor vrouwen gold merkwaardig genoeg een leeftijd van boven de vijftig. Verder moest men ongetrouwd, weduwnaar of weduwe zijn en hervormd. Het Oude-Mannenhuis stelde aan elke opgenomen persoon een eigen kamer beschikbaar. Bij het Oude-Vrouwenhuis was het niet ongewoon twee dames in een kamer onder te brengen. Dat was reglementair toegestaan voor de acht plaatsen, welke door het college van burgemeester en wethouders werden vergeven op voordracht van het bestuur. Wel recht op een eigen kamer hadden de tien dames die zich door inkoop van een plaats in het tehuis hadden verzekerd, evenals de twee die er waren op voorspraak van de afstammelingen van degenen die indertijd de oprichting van het Oude-Vrouwenhuis financieel hadden mogelijk gemaakt. De oude voorschriften met betrekking tot de meegebrachte goederen bleven van kracht: bij het overlijden vervielen ze aan de instelling. De opneming geschiedde voor het leven, maar herhaald onbehoorlijk gedrag leidde tot verwijdering uit het tehuis.

Evenals het Oude-Mannenhuis en Oude-Vrouwenhuis was het Diaconie-Armhuis volgens de Armenwet van 1854 een instelling van weldadigheid voor armen van een bepaalde godsdienst. De Diaconie ontwierp ook een nieuw reglement. Artikel 15 bepaalde: "In het armhuis worden verpleegd:

a. Bejaarde en hulpbehoevende mannen en vrouwen; b. Hulpbehoevende kinderen, zoo jongens als meisjes enz." Van een leeftijdsgrens voor de eerstgenoemde categorie was geen sprake.

Het zal duidelijk zijn, dat de drie tehuizen waarin bejaarden in Gorinchem hun laatste levensjaren konden slijten eigenlijk niet meer waren dan armhuizen. De verzorging was er uiterst sober. Het Oude-Mannenhuis en het Oude-Vrouwenhuis kregen geen cent subsidie van de overheid en moesten zien rond te komen van de gelden van inkoop, de opbrengst van de schamele bezittingen van overleden bewoners en de opbrengst van het eigen bezit. Bij het Oude-Vrouwenhuis was dat niet zo'n probleem, want de landerijen in Kedichem en de Vrouwenhuiswaard of Arkelsburg in Arkel maakten een redelijke exploi-

tatie mogelijk. In 1865 kon zelfs een groot herenhuis aan de Groenmarkt worden aangekocht als betere huisvesting voor twintig bejaarde vrouwen. Het bestuur van het Oude-Mannenhuis zat minder goed bij kas, wat effect had op de verzorging. Het Diaconie-Armhuis kwam geheel ten laste van de Diaconie van de hervormde gemeente, die haar inkosten dankte aan de vrijgevigheid van de lidmaten.

Hulpbehoevenden van niet-hervormden huize konden in Gorinchem niet in een of ander tehuis terecht. Voor katholieke bejaarden kwam daarin in 1869 verandering, toen het R.K. Parochiaal Armbestuur - te vergelijken met de Diaconie van N.H. gemeente - een Wees- en Armhuis opende aan de Molenstraat. Volgens het reglement was het bestemd voor zowel oude mannen en vrouwen, als voor jongens en meisjes. Een leeftijdsgrens was niet bepaald, maar de jongelui moesten het tehuis bij het bereiken van de 19-jarige leeftijd verlaten. In de regel waren de opgenomen "oudjes" boven de zestig en in de meeste gevallen ouder dan 75. Het aantal bejaarden in het R.K. Wees- en Armhuis lag doorgaans rond de dertien.

Blijkens statistische gegevens verbleven in de periode 1854 - 1869 gemiddeld 50 à 51 bejaarden in de Gorinchemse tehuizen, terwijl de bevolking om en nabij 9000 bedroeg. Het gemiddelde aantal dat in de periode 1870 - 1914 in de vier tehuizen verbleef lag net onder de vijftig. Dat lijkt vreemd, omdat het zelfs iets lager ligt dan in de periode toen de stad nog slechts drie instellingen voor de opvang van bejaarde lieden telde. De aantallen van de in het Oude-Mannenhuis, het Oude-Vrouwenhuis en het Diaconie-Armhuis verblijvende bejaarden liepen echter geleidelijk aan terug. Verscheidene jaren waren slechts twee of drie heren in het Oude-Mannenhuis gehuisvest en in het Oude-Vrouwenhuis waren ook wel eens minder dan tien vrouwen.

Volgens de statistiek van 1930 verbleven toen in het Oude-Mannenhuis vijf mannen, in het Oude-Vrouwenhuis - waarvan de naam inmiddels was gemoderniseerd tot "Dameshuis" - zestien vrouwen, in het Diaconie-Armhuis zestien bejaarden en in het R.K. Wees- en Armhuis vijfentwintig: in totaal 62 bejaarden op een bevolking van nog geen 14.000. Dat het Oude-Mannenhuis zo weinig in trek was had een oorzaak. Voor velen was het betalen van een inkoopsom bezwaarlijk. Als gevolg van de ingevoerde sociale wetten hadden de meesten wel een ouderdomsrente, een invaliditeitsrente of een klein pensioentje, maar geen kapitaal en dat was het grote struikelblok. Het bestuur van het Oude-Mannenhuis wijzigde in 1939 de naam van het tehuis in "Huize Steijndeld", waarmee de naam van de stichteres in ere werd gehouden.

Na de oorlog bleek de nood onder de bejaarden in Gorinchem zeer hoog. Velen hadden dringend verzorging nodig, maar voor slechts weinigen was er

een plaats in een der tehuizen. Het was voor de Diaconie van de hervormde gemeente en voor het R.K. Parochiaal Armbestuur aanleiding geen minderjarigen meer in hun tehuizen op te nemen, maar uitsluitend bejaarden. Desondanks was het noodzakelijk het aantal verzorgingsplaatsen in Gorinchem drastisch op te voeren. Wegens gebrek aan plaatsingsmogelijkheden waren verscheidene bejaarden voor gemeenterekening uitbesteed bij particulieren en in volkslogementen aan de Rosmolensteeg en de Kortendijk. De omstandigheden waaronder de mensen aldaar verkeerden waren erbarmelijk. Het logement aan de Kortendijk was besmet met wandluizen, verzorging was er zo goed als niet en het eten was zeer sober. Aan de kleding werd geen zorg besteed, zodat de bejaarden dikwijls gekleed waren in lompen. De slaapgelegenheid was niet al te helder. Er kwamen ook geregeld a-sociale elementen van elders, die dikwijls onder invloed van sterkedrank verkeerden. Bij drukte stonden de bedden tegen elkaar en met beschonken lieden in een vertrek kwam er van de nachtrust weinig terecht. Uit hygiënisch oogpunt was het daar onderbrengen van bejaarden niet verantwoord, maar een ander onderdak voor nog geen f 20,- in de week was in Gorinchem niet te vinden. Zo was de toestand in 1950 en dat was voor het bestuur van de plaatselijke afdeling van de Algemene Bond van Ouden van Dagen aanleiding bij het gemeentebestuur de oprichting van een "Tehuis voor Ouden van Dagen" te bepleiten. Namens de ongeveer 350 leden schreef het bestuur o.m.:

Aangezien in onze gemeente de gelegenheid voor getichts- en hestedings-verpleging zoo beperkt en onvoldoende is, dat velen zijn aangewezen op gezinsverzorging, dewelke gezien de hoge kostgeldtarieven voor de meesten met hunne geringe uitkering of inkomsten niet te zijn bekostigen, is de stichting van een Tehuis voor Ouden van Dagen zeer zeker gewenscht. Met grote bezorgdheid zien vele "oudjes" den tijd tegemoet, dat zij in omstandigheden komen te verkeren, dat zij aangewezen op verpleging en verzorging op hun ouden dag geen gelegenheid wordt geboden hun laatste levensdagen rustig en zorgeloos te kunnen uitleven. (5)

Het beroep was niet vergeefs. De dienst Gemeentewerken kreeg opdracht plannen te ontwikkelen voor een dergelijk tehuis, onder te brengen in het pand Hoge Torenstraat 10, of in het gebouw op de hoek van de Revetsteeg en de Molenstraat. De keuze viel uiteindelijk op het gebouw van de voormalige militaire bakkerij aan de Revetsteeg. De aanneemsom voor de verbouwing bedroeg f 60.640,-, terwijl de inrichtingskosten opliepen tot bijna f 16.800,-. In het tehuis, aangeduid als Gemeentelijk Verzorgingstehuis, konden 25 bejaarden worden ondergebracht, uiteraard tegen veel hogere kosten dan de prijs in een logement. Het beheer was opgedragen aan het Gemeentelijk Bureau voor Sociale Zaken.

In februari 1953 namen de eerste bejaarden er hun intrek. Er waren geen slaapzalen, maar voor elke bejaarde was een kamertje met een vaste wastafel beschikbaar; enkele kamers waren voor twee personen. Het Verzorgingstehuis betekende een hele uitbreiding op het gebied van de bejaardenzorg in Gorinchem. Een journalist schreef na de bezichtiging van het opgeknapt gebouw een lovend artikel in de *Krant*, waaraan de volgende regels zijn ontleend:

Om te beginnen is er de centrale verwarming door het gehele tehuis, allerlei kleine dingen die comfort bieden en een lichte en gezellige conversatie- en eetzaal. Eigenlijk is het woord "zaal" niet juist, want het is veel meer een gezellige grote kamer, die door een mooi behangetje en frisse tinten prettig aandoet. Men heeft er drie grote ramen, waarvan twee op het zuiden, zodat de zon vrij kan binnen treden. (...) Het is niet de bedoeling dat er in deze zaal één grote tafel zal komen waaraan gegeten wordt. maar dat men met groepjes aan verschillende tafels eet, hetgeen intiemer is. De ouders van het tehuis gebruiken de maaltijden met de huisgenoten en verder zullen er in deze huiskamer verschillende zitjes zijn, waarin men rustig kan lezen, of praten, of zich met een of ander gezelschapsspel kan bezig houden, want natuurlijk wordt ook aandacht aan de ontspanning geschenken. (6)

Een interessant rapport geeft enig inzicht in de huisvesting van bejaarden in Gorinchem anno 1952. Er kwamen toen schrijnende toestanden voor, zoals de volgende passage duidelijk aantoonde:

De stad telt vier tehuizen met totaal 75 verpleegden. In een tweetal logementen zijn verder nog een twintigtal ouden van dagen zeer onvoldoende gehuisvest. Deze behoren meer tot de maatschappelijke onderste laag van venters, scharrelaars, zwervers en gedeclasseerden. Deze stadsarmen die meermalen van elders afkomstig zijn, maar tenslotte hier blijven hangen, vormen een aparte groep, bij wie de "fatsoenlijke" ouden van dagen zich niet thuis voelen. Deze mensen behoeven dan ook apart onderdak en verzorging. In de naaste toekomst zullen zij in een eigen gebouw worden ondergebracht. De overige inrichtingen kunnen nog in twee categorieën worden verdeeld. Het oude vrouwenhuis, in de wandeling het dameshuis geheten, is meer bestemd voor dames uit de middenstand. Zij kunnen zich tegen een bepaald bedrag inkopen en beschikken dan elk over een eigen kamer en verzorging. De maaltijden worden echter gemeenschappelijk gebruikt. Voor het oude mannenhuis Steindeld is eveneens een bepaalde inkoopsom vereist. Deze inrichting telt slechts zeven verpleegden. Verdere uitbreiding is niet mogelijk. Het Rooms-Katholieke wezen- en armgesticht en het Hervormde Diaconiehuis zijn in het algemeen bestemd voor leden der gemeente, hoewel ook leden van

andere gezindten worden toegelaten. De naam armhuis, die nog steeds hardnekkig voortleeft, is in feite reeds lang achterhaald. Het diaconiehuis is vooral pension en rusthuis. Toch bestaat er een diepgaande scheiding tussen de z.g. pensioengasten (thans 5), die elk een eigen kamer en aparte bediening en de overige verpleegden (21) die slechts over gemeenschappelijke slaapzalen en de eet- en conservatiezaal (sic) beschikken. De vrouwen slapen op kamers van 6 à 8 personen, de mannen in kamers van twee of één. Gelegenheid tot afzondering of tot vorming van een eigen hoekje is er niet, hoewel over 't algemeen de behuizing ruim is. De mannen zijn gehuisvest in kleine kamertjes op de zolderverdieping. Deze is slechts bereikbaar langs een steil, houten trapje. Bovendien is deze ligging met het oog op brandgevaar uiterst gevaarlijk. Hete huis bezit geen tuin. Voor het zoeken van bezigheid en afleiding zijn de bewoners op de gemeenschappelijke conversatiezaal en op de straat aangevoelen. Het huis is centraal gelegen, doch biedt aan de voorkant in verband met het drukken verkeer geen rustige slaapgelegenheid. Het Diaconiehuis zal zich uitbreiden met belendend perceel. Dit pand biedt, na verbouwing, plaats voor 10 alleenstaande personen of 5 echtparen. (7)

In het bovenstaande citaat wordt gezinspeeld op een tehuis waar anders-maatschappelijken konden worden gehuisvest. Daarmee wordt het Gemeentelijk Verzorgingstehuis bedoeld, dat zijn deuren nog niet had geopend. Dat het rapport is toegespitst op het Diaconiehuis heeft een oorzaak. De Diaconie was de opdrachtgeefster voor het samenstellen van het sociogram, logisch dat daar het zwaartepunt lag. Het eeuwenoude gebouw van Huize Steijndeld aan de Molenstraat verkeerde in deplorabele staat. Het was niet mogelijk de daar verblijvende mannen een passende verzorging te geven, zoals een rapport van 1953 aantoonde:

De indeling van het gebouw is thans nog zo, dat er naast een behoorlijk ruime gemeenschappelijk zit- en eetkamer aan de straatzijde in worden aangetroffen: een zitslaapkamer voor de moeder, 7 mannenkamers, een keuken, een badkamer en een z.g. regentenkamer. De woon- en slaapvertrekken voldoen niet meer aan daaraan te stellen minimale eisen. Zij doen ouderwetsprimitief aan en bieden door indeling en constructie geen mogelijkheden tot vernieuwing of modernisering. De z.g. regentenkamer is in wezen een tot geen enkel doel bruikbaar te maken ruimte. In het huis kunnen hoogstens 7 mannen worden ondergebracht. (8)

Er bleef voor het bestuur van Huize Steijndeld weinig anders over dan te kiezen voor een goedkope, eigentijdse behuizing. Op de plaats aan de Havendijk waar het gebombardeerde Kringhuis van N.S.B. had gestaan werd een eenvoudig tehuis voor negentien bejaarde heren gebouwd. Het werd in 1956 in gebruik genomen.

Op 4 juni 1957 ging de eerste van de 206 palen voor de Torenflat aan de

Koningin Wilhelminalaan de grond in. Tot het complex behoorde een afdeling voor 66 bejaarde personen, waaronder zeven echtparen. Eind 1961 kwam het in gebruik. Het werd beheerd door de "Stichting tot beheer en exploitatie van de Torenflat". Het was het eerste bejaardentehuis buiten de wallen.

Zoals reeds medegedeeld, was het Hervormd Diaconie-Armhuis aan de Westwagenstraat volkomen verouderd. Plannen tot uitbreiding waren er wel geweest, maar daarmee kwam de omvorming tot een bejaardentehuis overeenkomstig de geldende eisen geen stap verder. Met het oog op de toekomst werden de bakens verzet. Er moest een geheel nieuw gebouw komen, waarvoor in de binnenstad de ruimte ontbrak. De Diaconie gaf opdracht tot de bouw van een modern bejaardentehuis aan de Mollenburgseweg voor zestig dames en heren. Het kreeg de naam De Schutse en kon in 1963 worden betrokken.

Op sociaal gebied was er inmiddels wel wat veranderd in Nederland. De Armenwet 1854 had plaats gemaakt voor de Armenwet 1912. Huize Steijndeld, het Dameshuis, Verzorgingshuis De Schutse en het R.K. Wees- en Armhuis, waarvoor de benaming Huize St. Clara ingang had gevonden, vielen onder de werking van deze wet, evenals het Gemeentelijk Verzorgingstehuis. Voor velen vormde de hogere verzorgingsprijs in de nieuwe tehuizen als Huize Steijndelden De Schutse een beletsel. Het ouderdomspensioen voor 65-jarigen en oudere personen krachtens de Noodwet Ouderdomsvoorziening 1947 en later dank zij de Algemene Ouderdomswet 1956, stelden aanvankelijk de ouderen in staat de verzorgingsprijzen op te brengen. De verzorgingsprijzen zouden echter enorm stijgen en toen was het de Algemene Bijstandswet die in 1965 uitkomst bood. Bovendien trad in 1963 de Wet op de Bejaardenoorden in werking. Deze wet verstaat onder bejaarden: personen van 65 jaar of ouder. Het provinciaal bestuur kreeg een regelende en toezichhoudende rol toebedeeld.

Waren Huize Steijndeld en De Schutse gemoderniseerd, van Huize St. Clara en het Dameshuis kon dat niet worden gezegd. Vooral Huize St. Clara voldeed lang niet aan de eisen des tijds: de dames en heren huisden op gescheiden zalen, waar elke vorm van privacy ontbrak. Doordat de minderjarigen inmiddels waren afgevoerd, konden er 40 bejaarden worden geplaatst, hoewel er eigenlijk slechts plaats was voor 32 personen. Het bijna 100 jaar oude gebouw aan de Molenstraat aanpassen aan de veranderde inzichten op het gebied van de bejaardenverzorging behoorde niet tot de mogelijkheden. Het bestuur besloot tot de bouw van een bejaardentehuis aan de Wijnkoperstraat. Het nieuwe Huize St. Clara, dat plaats bood aan 52 bejaarden, werd in 1966 in gebruik genomen.

Binnen de gereformeerde kerk speelde jarenlang het verlangen om te komen tot de oprichting van een bejaardentehuis, speciaal bestemd voor verzorging van bejaarden van gereformeerden huize. Uiteindelijk vond een en ander gestalte in de oprichting van de Stichting Gereformeerde Zorg voor Bejaarden, waarin verscheidene kerken van gereformeerde signatuur samenwerkten. In september 1969 ving de bouw van een bejaardentehuis aan, waarna ruim twee jaar later het gebouw in gebruik kon worden genomen. Tweeëntachtig bejaarden vonden verzorging in dit gebouw aan de Voermanstraat: De Bannehof genaamd.

Inmiddels was het Gemeentelijk Verzorgingstehuis in opspraak gekomen. Wat in het slecht geoutilleerde gebouw werd geboden stak inderdaad schril af bij de gemoderniseerde bejaardentehuizen. In dezelfde krant als 15 jaar eerder verscheen een artikel over het Gemeentelijk Verzorgingstehuis, maar met een geheel andere teneur:

Een wat kale zaal, hoge ramen, kraakheldere vloer. Stoelen en tafeltjes met een gebloemd kleedje erop. Op enkele stoelen zitten, verspreid door de holle ruimte, enkele bejaarden. Apart, alsof elk contact opzettelijk vermeden wordt. Ze zitten met de armen over elkaar en staren in het niets. Of in de herinnering. Soms staat er een op en schuifelt naar een ander tafeltje waar een krant ligt, of een geïllustreerd weekblad. Maar lezen is, vooral op de oude dag, vermoeiend. Dus wordt er weer terug geschuifeld en weer gestaard. Dit zijn geen mensen, dit zijn bejaarden. (9)

Als gevolg van de strengere voorschriften met betrekking tot de huisvesting van bejaarden, was het niet mogelijk het Gemeentelijk Verzorgingstehuis aan de Revetsteeg langer te handhaven. Eind april 1971 volgde de liquidatie, waarbij de laatste drie overgebleven personen in een particulier pension werden ondergebracht. Een verblijf in een bejaardentehuis trok hen niet aan.

In het Dameshuis aan de Groenmarkt genoten twaalf dames van boven de vijftig verzorging. Het herenhuis uit het begin van de 19de eeuw verschaftte echter een allesbehalve ideale huisvesting. Modernisering van het gebouw was noodzakelijk. De renovatie geschiedde in 1977/78. Door aan de achterzijde het gebouw uit te breiden kreeg het een capaciteit van 48 plaatsen. Het was nu bestemd voor zowel dames als heren van 65 jaar en ouder en daarom maakte de naam Dameshuis plaats voor Verzorgingshuis Groenmarkt.

Naar de maatstaven van 1980 waren de kamers in de diverse bejaardentehuizen te gering van oppervlakte. Ook ontbrak in de meeste gevallen een douche bij de kamers. Zowel De Schutse als Huize St. Clara onderging een ingrijpende renovatie om het gebouw aan te passen aan de nieuwste voorschriften op het gebied van de bejaardenzorg. De capaciteit in Gorinchem nam met zeven toe tot 336 verzorgingsplaatsen.

Het aantal beschikbare plaatsen in de bejaardentehuizen was schaars en het verlangen om daar de laatste levensjaren onbezorgd door te brengen groot. De overheid ging regelend optreden om de beschikbare plaatsen zo rechtvaardig mogelijk te verdelen op basis van de geestelijke en lichamelijke gesteldheid van de gegadigden. Aan de hand van objectieve normen bepaalde een indicatiecommissie voortaan de mate van de behoefte aan verzorging. Eind 1991 telde de wachtlijst voor een plaats in een bejaardentehuis in Gorinchem 209 gegadigden.

Ook de huisvesting van de bejaarden in Huize Steijndeld en De Torenflat was inmiddels verouderd. Renovatie van het bejaardencentrum in de Torenflat bleek te kostbaar, terwijl bij Huize Steijndeld de geringe grootte van het gebouw een redelijke exploitatie in de weg stond. Door het samengaan van de oudste instelling op het gebied van de bejaardenzorg in Gorinchem met het bejaardencentrum De Torenflat werd het mogelijk aan de Kortendijk een geheel nieuw bejaardentehuis te stichten met een zelfde capaciteit als de beide tehuizen te zamen hadden: 85. Daarmee is dit bejaardentehuis, waarop de oude benaming "Huize Steijndeld" overging, het grootste van Gorinchem. De officiële ingebruikneming vond plaats in 1986.

Bronvermelding

- 1) Artikel 11 van het reglement van het Oude-Mannenhuis, 1781; stadsarchief, inv. nr. 133, blz. 27
- 2) A. Kemp. Leven der doorluchtige heeren van Arkel ende jaar-beschrijving der stad Gorinchem (Gorinchem 1656); blz. 258
- 3) Stadsarchief, inv. nr. 75, fol. 276^v
- 4) Archief van het gemeentebestuur, H 31 - 62; 1827, fol. 43^v, 47^v, 48^v
- 5) Archief gemeentebestuur na 1931, dossier 2653
- 6) Nieuwsblad voor Gorinchem en omstreken, 11 januari 1953
- 7) Rapport betreffende de heroriëntatie van het diaconale werk en het jeugdwerk der Ned. Hervormde Gemeente te Gorcum; archief diaconie, inv. nr. 100, blz. 24
- 8) Rapport betreffende de toestand van "Huize Steijndeld", Rusthuis voor Oude Mannen te Gorinchem; archief gemeentebestuur na 1931, dossier 2660
- 9) Nieuwsblad voor Gorinchem en omstreken, 22 maart 1968

Tehuizen voor bejaarden in Gorinchem:

	in gebruik	plaatsen bij oplevering
Oude-Mannenhuys/Huize Steijndeld		
Molenstraat 28	1442 - 1956	12 - 15
Havendijk 6	1956 - 1986	19
Oude-Vrouwenhuys/Dameshuys/Groenmarkt		
Haarstraat 41-51	1606 - 1865	17 - 20
Groenmarkt 8	1865 - 1976	10 - 20
Renovatie	1978	48
Diaconie-Armhuys/De Schutse		
Westwagenstraat 14	1753 - 1963	10 - 20
Mollenburgseweg 14	1963 - 1979	60
Renovatie	1980	60
R.K. Wees- en Armhuys/Huize St. Clara		
Molenstraat 40	1869 - 1966	10 - 32
Wijnkoperstraat 6	1966 - 1980	52
Renovatie	1981	61
Gemeentelijk Verzorgingstehuis		
Revetsteeg 1	1953 - 1971	25
Bejaardencentrum De Toreflat		
Koningin Wilhelminalaan 6 - 28	1960 - 1986	66
Bejaardencentrum De Bannehof		
Voermanstraat 141	1971	82
Bejaardencentrum Huize Steijndeld		
Kortendijk 72	1986	85

Speciale woningen voor ouderen in Gorinchem:

			bewoonbaar
Ducatenstraat	7	bejaardenwoningen	1955 - 1988
Millerezenstraat	7	bejaardenwoningen	1955 - 1991
Rozenobelstraat	7	bejaardewoningen	1955 - 1991
Testoenenstraat	7	bejaardenwoningen	1955 - 1991
Athene	15	bejaardenwoningen Haarwijk I	1957
Orakellaantje	10	bejaardenwoningen Haarwijk I	1958
Van Hoornestraat	6	bejaardenwoningen	1963
Olympia	10	bejaardenwoningen Haarwijk I	1964
Voermanstraat	69	bejaardenwoningen Haarwijk II	1968
Wijnkoperstraat	10	aanleunwoningen bij Huize St. Clara	1970
Het Wiel	10	bejaardenwoningen	1973
Wijnkoperstraat	140	seniorenwoningen in de Piazzaflat	1975
W. de Vries Robbéweg	84	bejaardenwoningen bij dienstencentrum De Bogerd	1976
Pijlstraat	70	seniorenwoningen in de Boogflat	1978
Wijnkoperstraat	9	aanleunwoningen bij Huize St. Clara	1982

Haarstraat	146	seniorenwoningen in de Lindeborg	1983
Theodorus Boomstraat	6	bejaardenwoningen	1985
Van Andel-Smitstraat	6	bejaardenwoningen	1986
Pijlstraat	42	seniorenwoningen in de Boogflat	1988
Henriëtte van Eykplein	16	seniorenwoningen	1988
Dina Appeldoornpad en Johanna Roepman- Bordewijkpad	10	seniorenwoningen	1989
Anna Blamanstraat	54	seniorenwoningen in gebouw Kromme Akkers	1989
Pijlstraat	32	seniorenwoningen bij de Boogflat	1990
Herman de Manstraat	29	seniorenwoningen	1991
Voermanstraat	41	aanleunwoningen bij De Bannehof	1992

Colofon

Uitgave Stichting "Huize Steijndeld"

Tekst A.J. Busch
gemeentearchivaris
gemeente Gorinchem

Druk Bergman Druk b.v.

